

Baslawish Klass Oqıwshılarında Kitapqumarlıq Kónlikpelerin Rawajlandırıwdıń Ózine Tánligi

Z. Ilyasova ¹

Annotaciya: Maqalada oqıwshılardıń ádebiy kitaplarǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın oyatıw hám de kitap qumarlıq mádeniyatın qalıplestiriw kónlikpelerin rawajlandırıwda shańaraq aǵzaları, oqıtıwshılar klass oqıwshıları menen birgelikte jámáát mısasında úyrenilgen.

Tayanch swzlar: kitob, bilim, kitobxonlik madaniyati, kitob mutoolasi, kitobni qadrlash.

Kitap oqıw, kitap qumarlıq mádeniyatın qalıplestiriw búgingi kúnniń eń áhmiyetli pedagogikalıq hám psixologiyalıq túsiniqleriniń biri. Ilim-pán jetiskenlikleri, jámiyetimizdegi rawajlanıw kitap arqalı ilim-bilim hám dúnya jańalıqların úyreniw nátiyjesinde júzege keledi.

Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziëvtiń 2017-jıl 28-iyuldegi «Ruwxıy-aǵartıwshılıq jumıslarınıń sapalılıǵın arttırıw hám tarawdı rawajlandırıwdı jańa basqıshqa kóteriw haqqında»ǵı PK-3160 sanlı qararı [1], 2017 jıl 12 yanvar kúni «Kitap ónimlerin basıp shıǵarıw hám tarqatıw sistemasın rawajlandırıw, kitap oqıwdı hám kitapqumarlıq mádeniyatın asırıw jáne úgit-násiyatlaw haqqında»ǵı F-4789 sanlı biyligi [2] hám basqada bir qatar huquqıy hújjetlerde belgilengen wazıypalar usı ortalıqtaǵı jumıslardı izbe-izlik penen ámelge asırıw islerin jedellestiriwge túrtki bolatuǵın, házirgi kúnniń eń baslı wazıypalarınan birine aynaldı.

Usı Párman hám qararlarda kórsetilgen wazıypalardı inabatlı túrde ámelge asırıw arqalı dúnya bilimlendiriw talaplarına muwapıq shet elli kásiplerleri menen básekige belsene túse alatuǵın, miynet bazarında ónimli, básekeli ortalıqta jetik bilimli oqıwshılardı tayarlaw kún tártibine bas másele etip qoyıldı. Sebebi elimiz óziniń sociallıq-siyasiy hám ekonomikalıq rawajlanıwında óz jolın tawıp, ózinshe jámiyetlik progresske úles qosatuǵın «ózbek modeli»niń tiykarında bazar qatnasıqlarına aralasıp abadanlıqqa qaray parawan jolǵa tústi. Bul hasıl muradqa jetiwde tezletiwde, yaǵnıy jámiyetti jańalap, ekonomikanı reformalap progresske erisiwde zaman talabına sáykes joqarı sapada tayarlangan, ruwxı bálent, keleshektegi belgili bir kásiptiń iyesi bolǵan mektep oqıwshıların baslawish mektepte oqıw dáwirlerinen baslap kitap oqıwǵa qızıqtırıw isleri oǵada áhmiyetli.

Ózbekstan Respublikası prezidenti Sh.M.Mirziëvtiń «Búgingi kúnde xabar-kommunikaciya tarawındaǵı aqırǵı jetiskenliklerdi ózlestiriw menen birge jaslardıń kitap oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın asırıwǵa, olardı kitap penen dos bolıwǵa, xalıqtıń kitapqumarlıq dárejesin asırıwǵa ayırıqsha itibar qaratıw lazım» [3] degen pikirleri arqalı oqıwshı-jaslardıń ruwxıy dúnyaǵa kóz-qarasın bayıtıwǵı qaratılǵan itibarınan derek beredi.

Sebebi, kitap oqıw mádeniyatı arqalı hár bir adamnıń ómirge bolǵan kóz-qarası, sana sezimi, pikirlew dúnyası, aqıl oyı qalıplesip, túsiniq hám bilimlerdi iyelewi nátiyjesinde qábileti joqarılaydı, shaxs dárejesine jetilip, belgili bir qarım-qatnas mádeniyatı rawajlanadı.

Qaraqalpaq xalqınıń eń ardaqlı shayırlarınıń biri Ibrayım Yusupov kitapqa bolǵan mehir muhabbatın bilayınsha táripleydi: «Insanǵa haqıyqıy baylıqtı kitap beredi», «Hár bir adam kitaptı oqır eken óz kemshiliklerin kóre baslaydı», «Kitaptan uzaqlasqan kúniń-kambaǵalǵa aylanasañ».

Kitaptı oqıy bilgen oqıwshı-ózinde jeke pikirdi payda etiw múmkinshiligine iye boladı. Pikirge iye boldı degen sóz - óz pikirin ilimiy jaqtan ulıwmalastıra bildi degendi ańlatadı. Izertlewshi M.Fayazova [4] óziniń ilimiy maqalasında kitap oqıw arqalı oqıwshılardıń oylaw xızmetin rawajlandırıwdıń

¹ Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti

tiykarǵı dereklerine toqtalıp ótedi. Iлимпaz Q.Yusupov óziniń 24-yanvar 2013-jılı «Ustaz» gazetasi arqalı járiyalaǵan «Kitap penen dos bolsań» atlı maqalasında kitap oqıwdıń ulıwma adamlarǵa paydalılıǵın ayta kelip «...kitap oqıw arqalı tek ruwxıy azıq alıp qoymastan, jazıwda da grammatikalıq sawatlılıqqa iye bolasań, kitaptı kóp oqıǵan adam menen kitap oqımaǵan adamnıń jazıwın salıstırsańız, kitap oqıǵan adamnıń ádewir dárejede sawatlı jazǵanınıń guwası bolasız» [5] - degen isenimli juwmaqqa keledi.

«Kitap oqıw» (mutoola) bul arab tilinen awdarma etkenimizde «dıqqat penen oqıw», «úyreniw» mánislerin ańlatadı. Teoriyalıq jaqtan bul túsiniq «dıqqat penen oqıw», «oqıp túsiniq alıw» degen mánisti ańlatadı. Kitaptı oqıw kishi mektep jasındaǵı oqıwshılar yaǵnıy baslawısh klass oqıwshıları psixologiyasında ózine tán ózgeshelikke iye.

Oqıw - bul miynet hám dóretiwshilik. Ilimiy kitaptı oqıp túsiniw ushın da miynet etiw kerek. Tek ilimiy kitaptı emes, al shıǵarmanı túsiniq oqıw ushın da oqıwshı belgili dárejede sanalı háreketlerdi ámelge asırıwı, arnawlı bir túsinikti iyelewi kerek. Ilimiy, sociallıq, siyasiy ádebiyatlardıń oqılıwında onı túsiniw úlken áhmiyetke iye. Bul ańsat jumıs emes, álbette. Kitap mazmunın túsinew jaman, onı nadurıs túsiniw onnan da jaman. Oqıw processinde hár túrli pikir hám sorawlar payda boladı. Avtor pikirine qosılıw yamasa biykar qılıw oqıwshılardıń pikirini bayıtadı, tereńlestiredi.

Kitap oqıw mádeniyatında ádebiyat tańlawda joqarı talǵamlı bolıw, kitapxanashılıq boyınsha belgili dárejede maǵlıwmatı hám bibliografiyalıq bilimlerden xabardar bolıw, kitap penen islesiw, jańa basılımlar, jurnal hám gazetalardan paydalana biliw de kitapqumarlıq mádeniyatın qalıplestiriwde áhmiyetli bolıp tabıladı.

Kitaptıń insan ómirindegi tutqan ornı sheksiz. Jaslıqtan balada kitap oqıwǵa bolǵan mehir-muhabbattı oyatıw onıń ruwxıy dúnyasınıń azıqlanıwına, bayıwına járdem beredi.

Ulıwma bilim beriw mekteplerinde oqıwshılarǵa ayaqlardaǵı kitapxanalar haqqında túsiniq beriw jumısların alıp barıw, olar menen birgelikte hár qıylı ilájlardı shólkemlestiriw hám onda turaqlı aktiv qatnasıp kiyatırǵan oqıwshılardı xoshametlep barıw, ádebiy kitapqa bolǵan qızıǵıwshılıqların en jaydırıwda jańadan baspadan shıǵarılǵan dóretpelerdiń úgit – násiyatlawın (reklamasın) keń jolǵa qoyıw, oqıwdı ǵalabalastırıw boyınsha sociallıq joybarlardı ámelge asırıw jolı menen kitapqumar oqıwshılardıń qatarın jáne de keńeytiwimiz múmkin.

Kitap hám kitapqumarlıqqa bolǵan qızıǵıwshılıq shaxstıń iskerliginiń nátiyjeli bolıwın támiyinleydi. Sol sebepten de kitapqumarlıq járdeminde oqıwshılarda ádebiy kitaplarǵa kóbirek qızıǵıwshılıqtı qalıplestiriw, kónlikpelerin rawajlandırıw ayırıqsha áhmiyetke iye. Oqıwshılarda ádebiy kitaplarǵa bolǵan qızıǵıwshılıqtı oyatıwda oqıtıw processı tiykarǵı orındı iyeleydi. Oqıtıw processiniń aldına shaxstı hár tárepleme kitapqumarlıqqa say tárizdeuqıplıhıkónlikpelerin rawajlandırıw wazıypası qoyılǵan. Búgingi künde oqıwshılarda ádebiy kitaplarǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın oyatıw social - pedagogikalıq zárúrlikke aylanıp atır.

Oqıwshılardıń ruwxıy jaqtan tárbiyalanıwında da kitaptıń roli biybaha. Iлимпaz D.Jumanazarova [6] óziniń «Xalq talimi» jurnalında járiyalaǵan maqalasında xalıq dástanları tiykarında oqıwshılardıń ruwxıylıq baylıǵın qalıplestiriw jolları haqqında toqtalıp ótedi. Al, K.Inoyatova bolsa [7] óz maqalasında bul iste shańaraqtıń róliniń kúshli ekenligin kórsete kelip, oqıwshılardı ruwxıy-ádep-ikramlılıq jaqtan tárbiyalawda shańaraq hám kitapxanalardıń birge islesiw máselelerin keńnen sáwlelendiredi.

Dúnya júzine belgili oyshıllarımızda insan oy-órisiniń deregi bolǵan kitapqumarlıq haqqında bir qansha bahalı pikirlerin qaldırǵan. Frenis Bekon: «Kitap zamanlar teńizindegi sayaxat etip atırǵan hám óziniń qımbat bahalı júgin áwladtan-áwladlarǵa tasıp atırǵan hikmet kemesi» dep táriplegen bolsa, al Qosimbek Zokir bolsa «Nadanlar menen otırıp-turıwdan kitap penen jalǵız qalıw jaqsıraq» degen filosofiyalıq mánis maǵanaǵa iye úgit-násiyatlar qaldırǵan.

Oqıw orınları menen bir qatarda jas awladtıń kitapqumarlıq mádeniyatın qalıslestiriwshi, kitap oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın rawalandırıwshi faktorlardan biri bul shańaraq ortalıǵınıń bul máselege bolǵan múnásibeti bolıp esaplanadı.

Shaḡaraq tārbiyası bul jámiyet tārbiyasınıń negizi. Shaḡaraqtaǵı tártip-intizam, shaḡaraq aǵzaları ortasındaǵı mehir-muhabbat óz-ara húrmet-izzet, ádep-ikramlılıq norma-qaǵıydaları hámde qarım-qatnas mádeniyatı tārbiya degen ullı túsinik arqalı payda boladı.

Shaḡaraqta individtıń sana sezimi, dúnyaǵa kóz-qarası, sóylew hám óz pikirlerine iye bolıw qábileti, keleshek oyları, arzıw armanları, qábiletlik belgileri rawajlanıp, shaxs dárejesine jetiledi.

Eń dáslep shaḡaraqta ata-ana óz perzentleriniń kelesheğine itabar qaratıp, bos waqıtlarınan mazmunlı paydalanǵan halda kitap oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıqların rawajlandırıwda ózleri úlgi bolıp, motivaciyalıq tásir kórsete alıwı kerek. Balada ádebiy kitapqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın qalıplestiriw eń birinshi náwbette shaḡaraqta ata – analarǵa hám shaḡaraq aǵzalarına baylanıslı. Bunıń ushın bala jasap turgan jámiyet hám ortalıq kitap oqıwǵa beyimlesken bolıwı zárúr.

Baslawısh klass oqıwshılarında kitapqumarlıq kónlikpelerin rawajlandırıwda oqıtıwshı klass oqıwshıları menen birgelikte jámaát bolıp, dawıslap kitap oqıw, oqıtıwshı kitap mazmunın bálent dawıs penen oqılıwına itibar qaratıwı lazım. Mısalı, shıǵarma qahramanlarınıń obrazların mimika hám pantomimika, hár túrli jest háreketleri menen túsinidiriw úlken áhmiyetke iye. Oqıw barısında dawıstıń hár túrli jaǵdaylardı inabatqa alǵan halda ózgerip barıwı oqıwshılarda kitap oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın asıradı. Álbette bunda oqıwshılardıń jeke hám jas ózgesheliklerin inabatqa alǵan maqul boladı.

Baslawısh klass oqıwshılarınıń óz betinshe kitap oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıqların qanaatlandırıw maqsetinde biz geypara usınıslardı berip ótiwdi maqul taptıq:

1. Baslawısh klass oqıwshılarınıń óz betinshe kitap oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıqların asırıw maqsetinde olardı turaqlı túrde jańa ádebiyatlar menen tanıstırıp barıw;
2. Baslawısh klass oqıwshılarınıń óz betinshe kitap oqıw isleriniń nátiyjeligin arttırıwǵa baylanıslı mektepte «Kitap oqıwshılar jarısın», «Kitap oqıwshılar konferenciyasın» jiyi-jiyi ótkerip turıw.
3. Xalıq awızeki dóretpeleri bolǵan: ertek, ańız-ápsanalar, ráwiyatlarda bayan etilgen milliy hám ulıwma insanıy qádiriyatlar, doslıq, mártlik túsinikleri sáwlelengen qahramanlar tımsalları arqalı morallıq, etikalıq, tārbiyalıq úgit násiyatlaw jumısların alıp barıw.

Bul kórsetilgen jumıslardı turaqlı túrde orınlap barıw baslawısh klass oqıwshılarınıń kitap oqıwǵa bolǵan qızıǵıwshılıqlarınıń hám de kitapqumarlıq kónlikpeleriniń arttırıp barıwına sózsiz óziniń unamlı tásirin tiygizedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziëvtnıń 2017 jıl 28-iyuldegi «Ruwxıy-aǵartıwshılıq jumıslarınıń sapalıǵın arttırıw hám tarawdı rawajlandırıwdı jańa basqıshqa kóteriw haqqında»ǵı PK-3160 sanlı qararı
2. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziëvtnıń 2017 jıl 12-yanvar kúngi «Kitap ónimlerin basıp shıǵarıw hám tarqatıw sistemasın rawajlandırıw, kitap oqıwdı hám kitap qumarlıq mádeniyatın arttırıw jáne úgit-násiyatlaw haqqında»ǵı F-4789 sanlı biyligi.
3. Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziëvtnıń 2016 jıl 19 oktyabrde Tadbirkorlar va ishbilarmenlar háreketi-Ózbekstan Liberal-demokratikalıq partiyasınıń VIII sezindegi saylaw aldı shıǵıp sóylewi.
4. Fayazova M. Wquvchilarning uquv tafakkur faoliyatini rivojlantirish omillari // Xalq talimi. Toshkent, 2012. №4. B. 104-106.
5. Yusupov Q. Kitap penen dos bolsań // Ustaz gaz. 24-yanvar 2013 jil. №4.
6. Jumanazarova D. Xalq dostonlari vositasida uquvchilar manaviyatini shakllantirish // Xalq talimi. Toshkent, 2012. №4. B. 93-95.
7. Inoyatova K. Wquvchilarni manaviy-ahloqiy tarbiyalashda oila va kutubxona hamkorligi // Xalq talimi. Toshkent, 2012. №5. B. 69-70.

